

ZÁCHRANNÝ VÝZKUM V BĚLÉ POD BEZDĚZEM A NEJSTARŠÍ HMOTNÉ DOKLADY STŘEDOVĚKÉHO OSÍDLENÍ MĚSTA

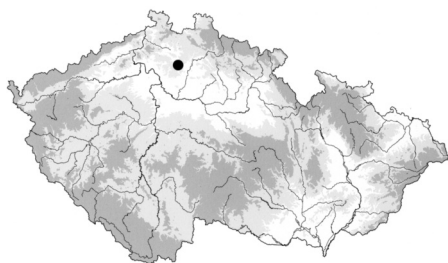
Lucie Čiháčková – Veronika Staňková

ÚVOD

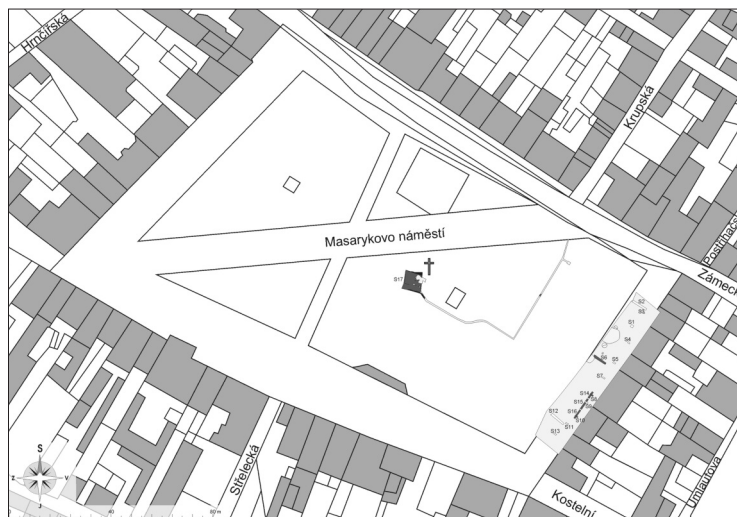
Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán realizací stavebního záměru „Regenerace části městského centra Bělá pod Bezdězem, II. etapa“. Jeho terénní část probíhala v květnu 2011 ve východní části náměstí a v prostoru u mariánského sloupu (*obr. 1*). Je třeba podotknout, že do provedení archeologického výzkumu nebyly v Bělé pod Bezdězem dle dostupných informací zaznamenány archeologické situace starší 16. století a veškeré prameny k nejstarším dějinám města byly pouze písemného charakteru. Referovaný výzkum jako první zachytil i situace starší, které plně korespondují s výpovědí písemných pramenů. Získané poznatky stručně představuje tento článek.

HISTORIE LOKALITY

Město bylo přeneseno z původní nevyhovující lokace ležící pod hradem Bezděz. Translace započala roku 1304, dokončena však byla až roku 1337 (zakládací listina ze dne 24. dubna 1337) za Hynka ml. Berky z Dubé. Původně tzv. Nový Bezděz byl založen na lichoběžníkovém ostrohu nad potokem Bělá (odtud se vžilo i původně lidové pojmenování města) na pravidelném kolonizačním půdorysu s velkým obdélným náměstím a pravoúhlou sítí ulic. Východně, na opyši ostrohu, byla založena tvrz, později přestavěná na zámek. V severozápadní části města byl roku 1345 založen augustiniánský klášter s kostelem sv. Václava (znovuobnověný po roce 1632). Jihovýchodně u náměstí byl postaven původně gotický děkanský kostel Povýšení sv. Kříže. Ochranu města zajišťovaly hradby, po třech stranách, nad přirozenými srázy, byly pouze jednoduché s parkánem, na straně západní dvojité s půlkruhovými baštami, zděným příkopem a náspem. Vstup umožňovalo pět bran a fortna (*Poche a kol. 1977, 49; Kuča 1996, 76–77; Sedláček 1998, 12; Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 171*).

Obr. 1. Bělá pod Bezdězem, Masarykovo náměstí, vyznačení plochy ZAV, rozmístění sond (zaměření ZAV vynesl M. Kotek, grafická úprava, digitalizace katastrální mapy V. Staňková). Vlevo: poloha lokality na mapě ČR

Roku 1348 vyplatil Karel IV. Berkům z Dubé zastavený Bezděz s okolím a potvrdil měšťanská práva. Za Václava IV. požívala Bělá výhod královského města. Roku 1398 však byla zastavena moravskému markraběti Prokopovi, který ji postoupil Janu z Vartenberka a Ralska. Význam města podtrhovala poloha na tzv. pražské stezce (spojující Prahu a Žitavu); je zmiňováno v privilegii Václava IV., že kupci a cestující např. museli v Bělé setrvat den a dvě noci a nabídnout občanům své zboží k prodeji (Prostředník 1994; Kuča 1996, 75).

Na počátku husitských válek držel Bezděz s Bělou Jan z Michalovic. Roku 1421 bylo město dobyto Pražany, roku 1425 Táboři a roku 1426 sirotčím vojskem Jana Roháče z Dubé, který Bělou obsadil na tři roky. Následně se vrací opět do majetku pánů z Michalovic. Roku 1431 bylo město vypáleno a pobořeno nájezdem Míšeňských, vedených markrabím Zikmundem. Bělé byla opakovaně potvrzena městská práva (roku 1436, roku 1460), ztratila však výsadní postavení obchodního centra. Ve druhé polovině 15. století přechází Bezděz s okolními obcemi do majetku Ctibora Tovačovského z Cimburka, poté Jana z Janovic a Jana Špetle z Janovic. Roku 1553 došlo k rozdělení panství, bělskou část získala Anna Špetlová

provdaná za Jana Berku z Dubé. Rod pánů z Dubé držel Bělou až do Bílé hory, kdy musel Bohuchval Berka z Dubé, jeden z vůdců stavovského povstání, opustit Čechy. Roku 1622 koupil území Albrecht z Valdštejna, po jeho smrti roku 1634 se stal majitelem František de Grana et Caretto. Za panování Carettů bylo město v letech 1645 až 1646 obsazeno Švédy. Roku 1678 získává Bělou Arnošt Josef z Valdštejna. Páni z Valdštejna ztratili majetek až v roce 1945 (Prostředník 1994; Kuča 1996, 75; Sedláček 1998, 12).

Život obyvatel byl výrazně poznamenán častými požáry. Výše byly zmíněny ohně a katastrofy způsobené vojenskými vpády, jejich běžnějším původcem však byly hospodářské činnosti uvnitř dřevěného města (např. sušení lnu, konopí). Roku 1568 shořelo pět stavení na náměstí (Voršily, Kotkovo, Černého, Vavrouška a Jana Joba), roku 1571 vyhořel dům Pšeničkův blízko zámku, roku 1580 hořelo u vdovy Svědírožky, roku 1635 jeden z nejsilnějších požárů zničil 56 obytných domů (dále farní kostel, školu a špitál), roku 1675 vyhořel dům Anny Tieftrunkové na náměstí a šest domů u farního kostela, roku 1687 shořela dvě stavení v tehdejší Hradecké ulici, roku 1790 vyhořela stáj u čp. 52, roku 1792 shořely čtyři domy, roku 1815 bylo ohněm zničeno 32 domů v České ulici, roku 1844 shořelo za Českou branou pět stodol, roku 1846 hořelo na náměstí u Karlovenclů, roku 1848 shořela stodola ve dvoře u hospody U Kopšů, roku 1858 vyhořelo 37 domů a devět stodol v okolí ulice Krupské, roku 1865 vyhořelo 28 stavení a sedm stodol kolem ulice Klášterské, roku 1867 opět v ulici Klášterské shořelo 10 domů (Šimáček 1937, 311–312).

Obr. 2. Pohled na Bělou (1797; Státní oblastní archiv v Praze, Rodinný archiv Valdštejnů, inv. č. 4760)

Obr. 3. Bělá pod Bezdězem. Výřez z mapy stabilního katastru s vyznačenou plochou záchranného archeologického výzkumu (1842; ČÚŽK, zaměření ZAV vynesl M. Kotek, grafická úprava V. Staňková)

NÁMĚSTÍ

Centrum města tvoří velké obdélné náměstí. Do roku 1856, kdy byla provedena jeho zásadní úprava, to bylo místo neudržované, plné výmolů a stružek. Vzhledem k rozloze nebylo dlážděno (povrch v severozápadní části byl porostlý trávnikem, čedičem byla vydlážděna jen silnice vedoucí od zámku ke Klášterské bráně). Severní a jižní stranu náměstí lemovaly tranzitní cesty. Axonometrický plán z roku 1797 dále ukazuje čtveřici cest křižujících plochu náměstí a vzájemně se propojující dálkové komunikace (obr. 2). Cesta od ulice Zámecké vedoucí středem náměstí měla podobu hlubokého úvozu, v místě staré lípy (přibližně uprostřed náměstí) se zvedala na úroveň okolního terénu (Šimáček 1937, 235; Kuča 1996, 73, 77). Zástavbu na náměstí i v obou hlavních ulicích tvořily patrové dřevěné domy se strmými štíty.

Patrně hned při založení města vznikly na náměstí masné krámy, jejich umístění si vyměřuje Hynek Berka v zakládací listině ze dne 24. dubna 1337. Roku 1660 bylo masných krámů osm, známy jsou žádosti nájemců a výše dávek vrchnosti (např. z roku 1660, 1708, 1809). Poloha masných krámů je vyznačena na plánu z roku 1797 po pravé straně bývalé příčné cesty od radnice. Byly to kamenné přízemní stavby o dvou částech a čtyřech krámech, postupem času hodně zchátralé, zamořené množstvím krys. Přípisem ze dne 4. května 1854 bylo nařízeno jejich odstranění, ke kterému skutečně došlo až po veřejné dražbě dne 30. dubna 1856, kdy byly krámy prodány a jejich stavební materiál (dřevěný, kamenný i železný) byl ihned odvezen (Šimáček 1937, 236, 264–265, 312).

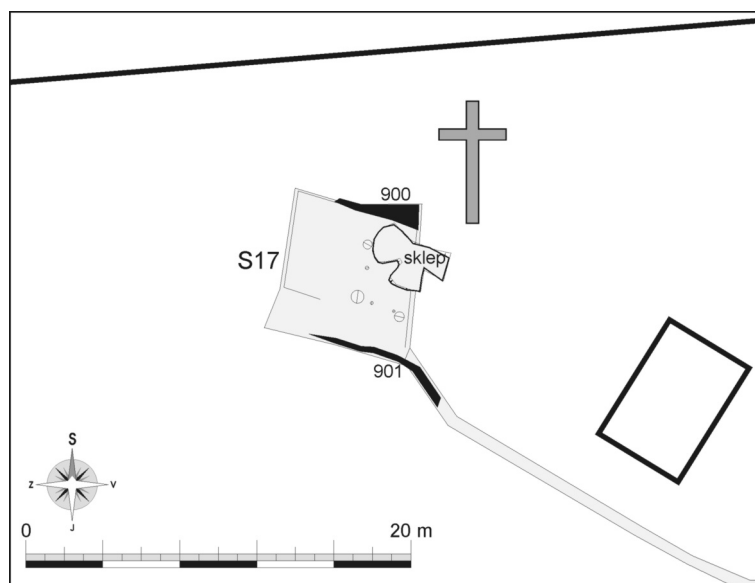
Nedaleko masných krámů bývala nevzhledná dřevěná bouda pro jarmareční potřeby, dočasně sloužící i jako místo pro uschování vozní stříkačky. Odstraněna byla současně s krámy v roce 1856. V 18. století, v době, kdy měla Bělá stálou vojenskou posádku, stávala na náměstí také dřevěná, omazaná a bílená strážnice (Šimáček 1937, 236).

Roku 1502 byl nákladem majitele panství Janem z Janovic zřízen vodovod s nádržkami a kašnou na pitnou vodu. Nejstarší kašna na náměstí je připomínána roku 1583. Roku 1676 byla vybudována kašna „nová“, dřevěná, opravená roku 1690. Od roku 1858 stály na náměstí kašny dvě. Nově byla vystavena kamenná kašna z pískovcových bloků, dle návrhu arch. Fichtnera. Dřevěná kašna byla roku 1861 nahrazena opět dřevěnou konstrukcí s vnějším bílým fermežovým nátěrem, již roku 1870 však byla zrušena (Šimáček 1937, 236, 301, 305).

Zvláštností náměstí byly čtyři nádržky, „kaly“ na dešťovou a odpadní vodu. Významnou roli plnily v protipožární ochraně převážně dřevěného města, což potvrzuje i jejich první připomínka v dopisech Jana Berky z Dubé bělským úřadům v roce 1571 a 1574. Plán z roku 1797 přibližuje jejich starší podobu jako čtyři poměrně velkých nepravidelných a neohrazených útvarů rozložených východně ve dvou třetinách náměstí. Později byly upraveny do čtvercového tvaru, viz mapa stabilního katastru z roku 1842 (obr. 3). Ještě roku 1937 byla jedna z nádrží zachována (Šimáček 1937, 236, 306; Kuča 1996, 77). Podobu náměstí doplňovala drobná sakrální plastika, římský sloup se zlatenou postavou Panny Marie (Immaculata) neznámého autora z roku 1681 a v jihovýchodní části socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1717 (roku 1920 přenesená před farní chrám; Šimáček 1937, 236–237, 326; Slouka 2010, 69). V roce 1856 a dále v letech 1883 až 1884 prošlo náměstí sadovou úpravou (Šimáček 1937, 237).

Obr. 4. Bělá pod Bezdězem. Rozložení sond v komunikaci, vyznačeny sondy popsané v textu (zaměření ZAV vynesl M. Kotek, grafická úprava, digitalizace katastrální mapy V. Staňková)

Obr. 5. Bělá pod Bezdězem. Sonda 17 v parkově upravené části náměstí (zaměření ZAV vynesl M. Kotek, grafická úprava, digitalizace katastrální mapy V. Staňková)

TERÉNNÍ SITUACE

V komunikaci byla po odstranění dlažby provedena pod archeologickým dohledem skrývka na úroveň intaktních archeologických situací. Poté zde bylo rozvrženo 16 obdélných sond o rozměrech 1,0 × 0,5 až 6,5 × 0,7 m a celkové ploše 32,5 m² (sondy 1 až 16; obr. 4). Odkryté sondy ukázaly v zásadě uniformní stratigrafickou situaci. Pro potřeby předkládaného textu byly vybrány ty, v nichž se nacházel větší počet keramických fragmentů, resp. okraje a části zdobených výdutí vhodné pro dataci. Dodatečně byla umístěna v parku jedna sonda o rozměrech 7,5 × 7,5 m (sonda 17; obr. 5). Dále byla sledována trasa výkopu inženýrských sítí.

Sonda 6

Obdélná sonda 6 (obr. 6) orientovaná SZ–JV dosahovala rozměrů 5,7 × 0,7–1,0 m a maximální hloubky 1,0 m. Pod vrstvou recentní suti (s. j. 100) a mazanicovou vrstvou s uhlíky (s. j. 121) ležel tmavě šedý hrubý hlinitý písek s příměsí uhlíků, mazanice (s. j. 117), s kusy pískovcových kamenů (s. j. 118) či výraznou uhlíkatou složkou (s. j. 119). Souvrství ukončovala šedá prachová hlína s uhlíky (s. j. 122), která překrývala starší objekt (výkop s. j. 503; dochovaná délka na jižním řezu cca 1,0 m a hloubka 0,4 m) zaplněný hrubým hlinitým pískem se světlejšími proplásky, drobnými uhlíky a ojedinělými kusy mazanice a pískovce (s. j. 120). Podloží bylo dokumentováno od úrovně 294,36 m n. m. (s. j. 101).

Sonda 8

Obdélná sonda 8 (kolmá na sondu 14; obr. 7) orientovaná SZ–JV dosahovala rozměrů 1,5 × 0,5 m a maximální hloubky 0,9 m. Výrazná část sondy byla zasažena výkopem inženýrských sítí. Dochovaná stratigrafie byla mocná 0,4 m. Skládala se z vrstev s přítomností cihel či mazanice, tmavě hnědé jílovité hlíny se zlomky cihel, pískovce, kusy písčité malty a drobnými uhlíky (s. j. 124); cihlové či mazanicové drti s kusy pískovce a ulíky (s. j. 145). Níže následovaly uloženiny písčitého jílu s pískovcovými kameny a uhlíky (s. j. 146), šedé prachové hlíny s drobnými uhlíky (s. j. 147) a světlejší šedé prachovojílovité hlíny (s. j. 187). Do podloží byl zahlouben objekt kůlové jámy o průměru 0,4 m (výkop s. j. 508, výplň s. j. 148). Zjištěné keramické nálezy z celého souvrství pocházejí z horizontu 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. Geologické podloží bylo zjištěno na niveletě 294,52 m n. m. (s. j. 101).

Sonda 10

Obdélná sonda 10 (kolmá na sondu 16; obr. 8) orientovaná SZ–JV dosahovala rozměrů 1,3 × 0,5 m a maximální hloubky 0,7 m. Východní třetina a západní profil sondy

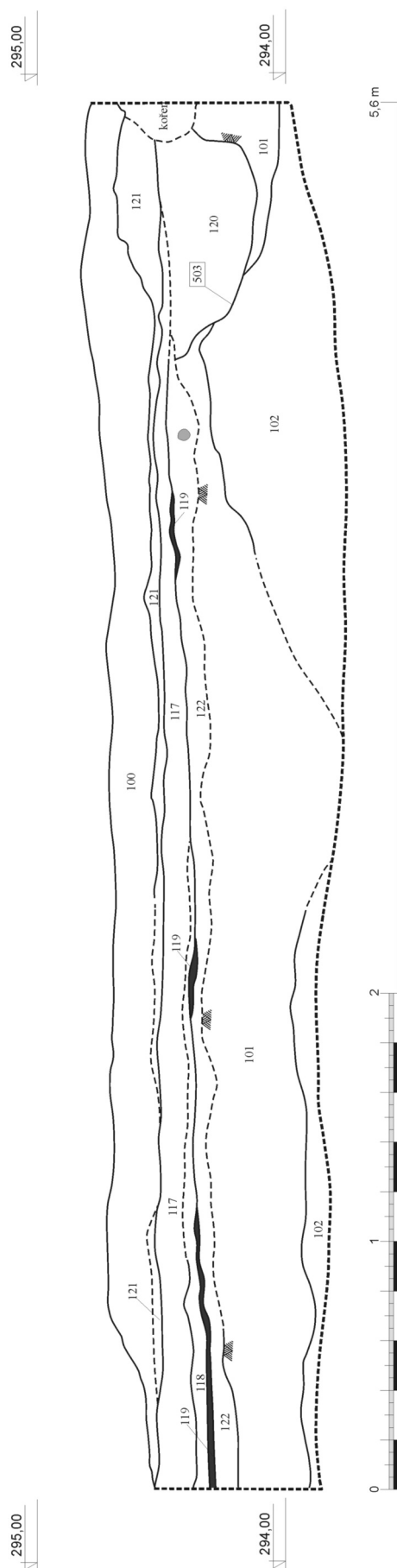
byly poničeny vedením inženýrských sítí. Povrch historického souvrství představovala uhlíkatá vrstva (s. j. 139) s keramikou doby konce 15.–1. pol. 16. stol. Níže ležely, v souhrnu 0,4 m mocné, vrstvy písčitých jílu a písčitých hlín s drobnými uhlíky a kousky mazanice (s. j. 149, 150, 152, 151, 153, 154 a 155) již s nálezy z horizontu 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. Geologické podloží bylo dokumentováno od úrovně 294,46 m n. m. (s. j. 101).

Sonda 13

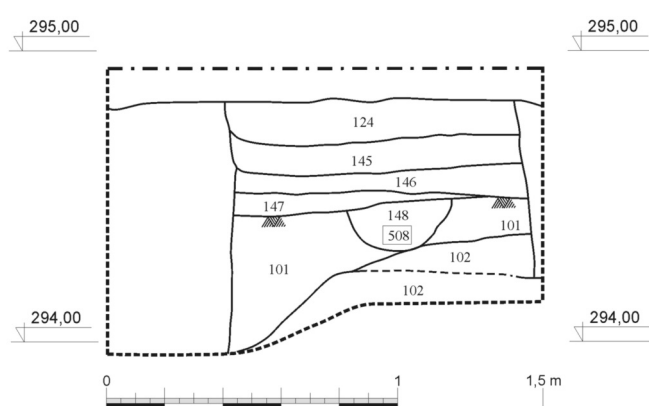
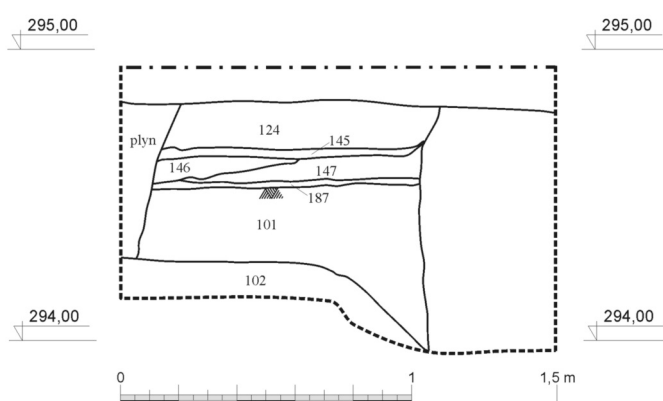
Obdélná sonda 13 (obr. 9) orientovaná SZ–JV dosahovala rozměrů 1,2 × 0,5 m a maximální hloubky 0,8 m. Pod recentní navázkou (s. j. 100) byl zřejmý výkop objektu, patrně odpadní jámy (výkop s. j. 510). Původní rozsah byl zničen výkopem inženýrských sítí, rekonstruovat lze jen jeden délkový rozměr 2,2 m, sledovaná hloubka dosahovala 0,8 m. Dno a dochované stěny byly pokryty ulehlou vápennou krustou (s. j. 172). Výplně tvořily svrchu písčitojílovitá hlína a písčité jíly s malými pískovci, kusy mazanice a uhlíky, písčité hlíny s drobnými pískovci, písek s železitými konkrécemi a písčité jíly. Keramické nálezy z vrstev datují situaci do období 15. až 15./16. stol. Podloží v podobě okrového jílu bylo sníženo na úroveň 294,26 m n. m.

Sonda 14

Obdélná sonda 14 (kolmá na sondu 8; obr. 10) orientovaná SV–JZ dosahovala rozměrů 3,0 × 0,7 m a maximální hloubky 0,6 m. Dokumentovaná situace navazuje na popis sondy 8. Pod jemným jílovitým pískem s kusy pískovců, mazanice a uhlíků (s. j. 173) se nacházela jílovitá hlína navíc s polohami malty (s. j. 124), následovaná drti cihel či mazanice (s. j. 145), dále písčitým jílem (s. j. 146) se zahloubenou nepravidelně kruhovou jámou o průměru min. 0,4 m (výkop s. j. 519, výplň s. j. 194, 195, 199) a prachovou hlínou (s. j. 147). Spodní polohy tvořily písky (s. j. 190, 191) a skupina tří pozůstatků kůlu. Zjiš-

Obr. 6. Jižní řez sondy 6 (kreslil P. Kaplan)

Obr. 7. Severní a jižní řez sondy 8 (kreslil T. Lastovica)

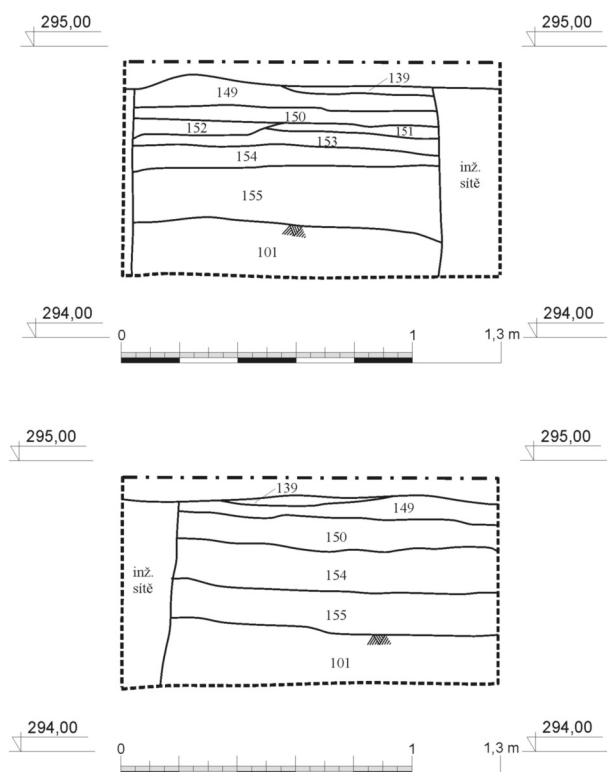
těny byly dvě kúlové jamky s průměrem do 0,1 m (výkop s. j. 517, výplň s. j. 192; výkop s. j. 158, výplň s. j. 193) a jáma s průměrem 0,4 m (výkop s. j. 508, výplň s. j. 148). Keramické nálezy ze sondy odpovídají 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. Geologické podloží bylo zjištěno na niveletě 294,56 m n. m. (s. j. 101).

Sonda 15

Obdélná sonda 15 (kolmá na sondu 9; obr. 11) orientovaná SV–JZ dosahovala rozměrů 5,1 x 0,7 m, po rozšíření 2,0 m, a maximální hloubky 0,5 m. Stratigrafie vysoká 0,4 m navazovala na sondu 9 a dále odpovídala zjištěním v sondách 8 a 14. Jemný jílovitý písek s pískovcovými kameny, mazanici a uhlíky (s. j. 173) následovala písčitojílovitá hlína s kusy mazanice (s. j. 138), vrstva pískovcových kamenů s pískem (s. j. 219), písčitojílovitými hlínami s uhlíky (s. j. 209, 155, 157), písek s hojným výskytem pískovců (s. j. 159), černá uhlíkatá vrstva (s. j. 197) a písek s hlinitou složkou (s. j. 198). Zachycené keramické fragmenty opět spadají do období 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. Geologické podloží leželo na kótě 194,69 m n. m. (s. j. 101).

Sonda 16

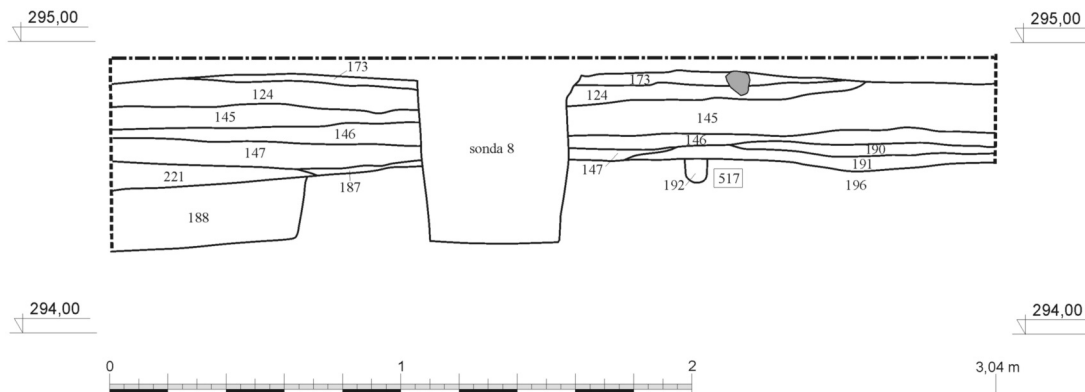
Obdélná sonda 16 (kolmá na sondu 10; obr. 12) orientovaná SV–JZ dosahovala rozměrů 4,1 x 0,7 m a maximální hloubky 0,6 m. Stratigrafie byla zkoumána od vrstvy uhlíků (s. j. 139), zjištěné shodně i v sondě 10 (zde s nálezy keramiky konce 15.–1. pol. 16. stol.). Níže navazovaly vrstvy horizontu 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. složené z písčitého jílu až písčité

Obr. 8. Severní a jižní řez sondy 10 (kreslil T. Lastovica)

Obr. 9. Pohled shora na obj. 510 a vytyčení sondy 13 (fotil M. Bulat)

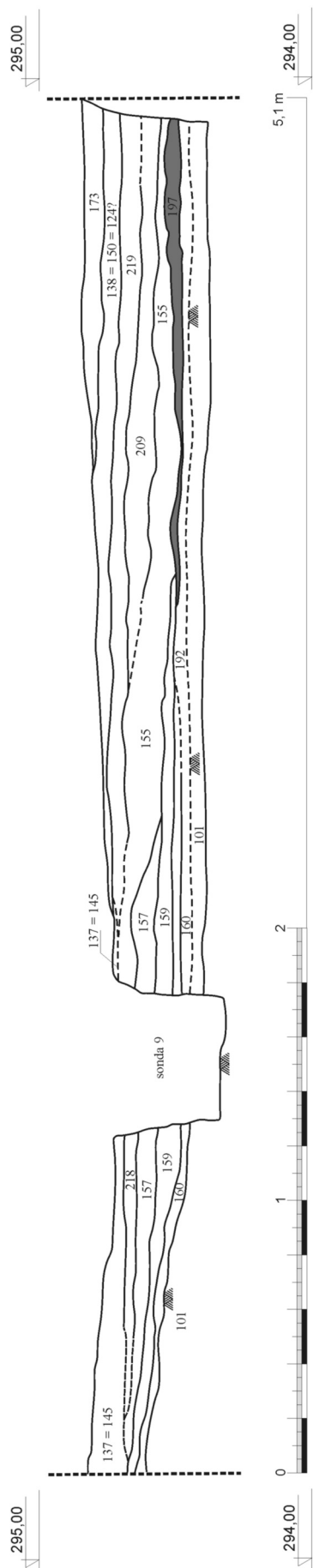
Obr. 10. Východní řez sondy 14 (kreslil P. Kaplan)

hlíny s drobnými uhlíky (s. j. 149, s. j. 150, s. j. 152), na části východního řezu následované opět uhlíkatou vrstvou (s. j. 210) a vrstvou písčitojílovité hlíny s pískem a uhlíky (s. j. 209, přítomná také v sondách 8, 9, 14 a 15). Ve zbylém prostoru sondy pokračovaly uloženiny s písčitým podílem – písčitá hlína s kousky mazanice a uhlíky (s. j. 153) a písčité jíly (s. j. 154). Ve spodní části sondy se situace sjednotila v podobě průběžné vrstvy jílovopísčité hlíny s četnějšími pískovcovými kameny, drobnými uhlíky a hojným výskytem keramických fragmentů z doby 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. (s. j. 155). Hluběji se objevilo v západní části sondy podloží (s. j. 101 a 102, kóta 294,51 m n. m.), ve východní třetině sondy byly nad podlozím popsány další tři antropogenní sedimenty tvořené jílovitým pískem s velkým množstvím pískovců (s. j. 206), pískem (s. j. 207) a hlinitým pískem s uhlíky, pískovci a mazanici (s. j. 208).

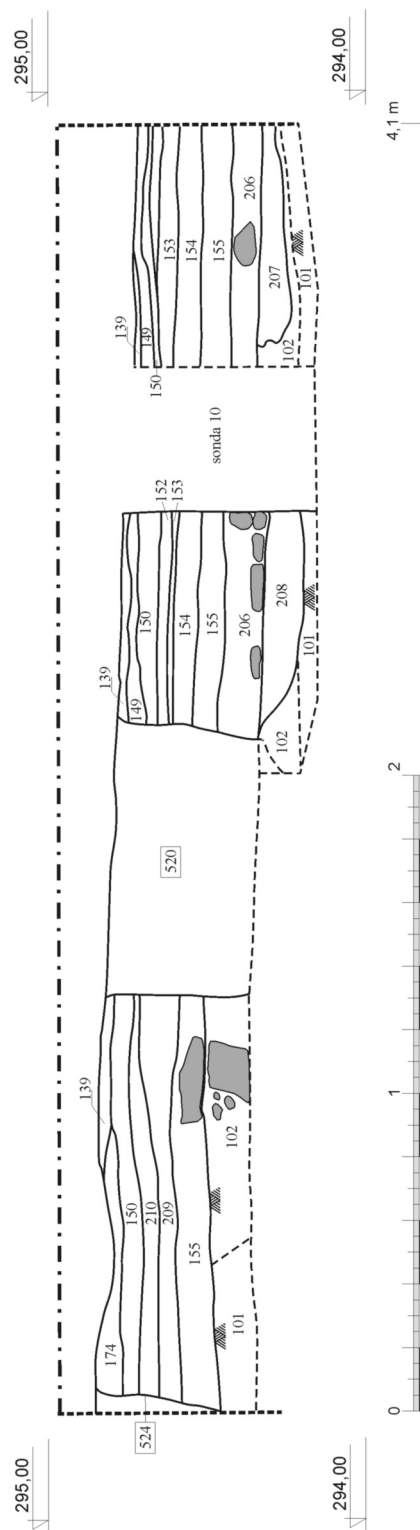
Sonda 17

Čtvercová sonda 17 (obr. 13) o rozměrech 7,5 × 7,5 m byla umístěna v parku jihozápadně od mariánského sloupu. Hloubka v první fázi odkryvu dosahovala 1,0 až 1,2 m (295,61 m n. m.). Pod půdou zahradního/parkového horizontu (s. j. 175) a vrstvou stavebního rumu (s. j. 176, 55 % kamínky až bloky pískovce + 5 % cihly) byly odhaleny na kótě 296,8 m n. m. koruny zdív s. j. 900 a 901 (konstrukce z lomového pískovce spojené vápenopísčitou maltou). Zdivo s. j. 900 se nacházelo při severní hranici sondy a zdivo 901 při jižní hranici sondy. Konstrukce byly zahlobeny do písčitých vrstev s. j. 249, s. j. 182 a do podloží s. j. 101. V ploše sondy byly dále zkoumány otisky kulových a sloupových jam (s. j. 526; s. j. 527 s výplní s. j. 224; s. j. 528 s výplní s. j. 225; s. j. 529 s výplní s. j. 226; s. j. 530 s výplní s. j. 527; s. j. 531 s výplní s. j. 228; s. j. 532 s výplní s. j. 229) obsahující v zásepech ojedinělé keramické střepy horizontu 2. pol. 14.–1. pol. 15. stol. Nejvyšší bod podloží byl zjištěn na kótě (296,11 m n. m.).

V druhé etapě snižování terénu, při hloubení výkopu retenční jámy, byl ve východní části sondy objeven do skály zahlobený sklep. Původní vstup do lochu byl při jeho severní straně, vstupní šíje byla zasypána stavební sutí z pískovcových kamenů a cihel. Prostory sklepa byla prázdná. Členitý půdorys dosahoval maximálních rozměrů 4,5 × 3,5 m. Sklep má pravděpodobně souvislost se zjištěnými zdívky 900 a 901, respektuje území vymezené konstrukcemi ze severu a jihu.

Obr. 11. Východní řez sondy 15 (kreslil J. Gavelčík)

Obr. 12. Východní řez sondy 16 (kreslil J. Gavelčík)

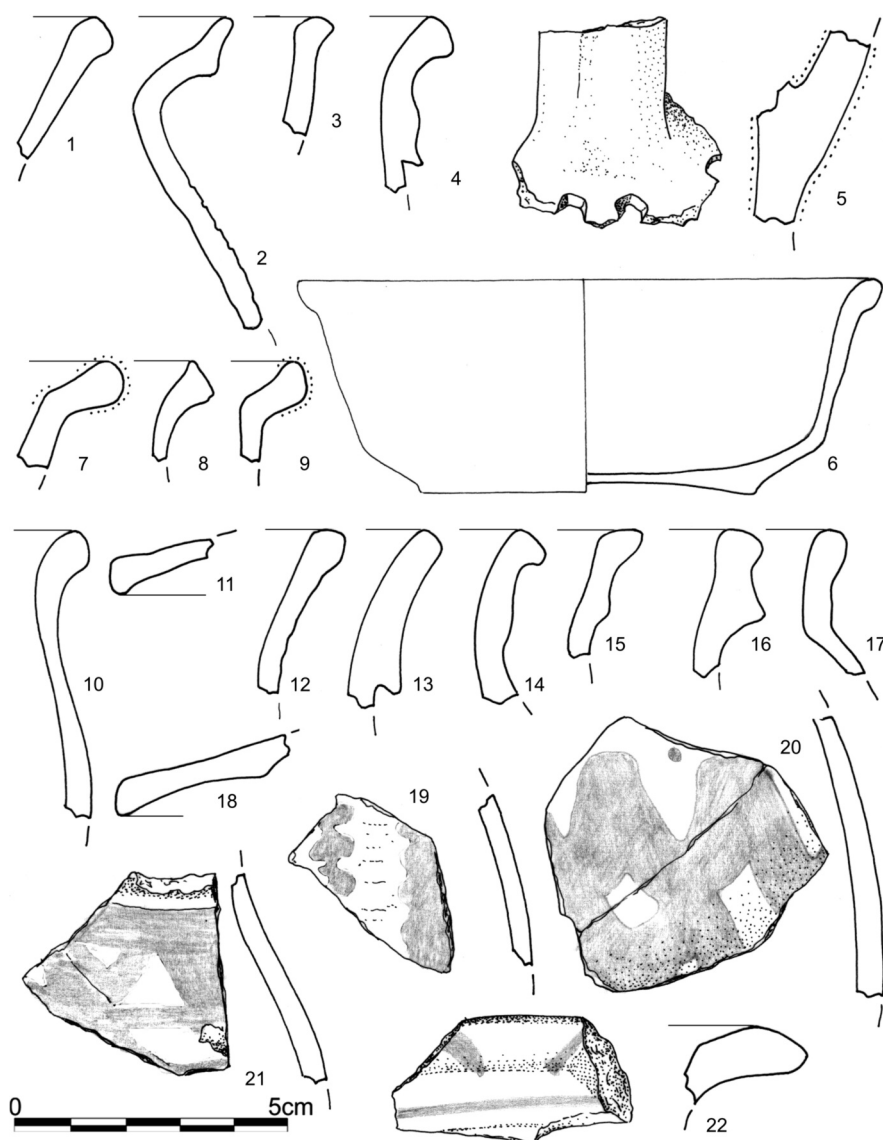

Obr. 13. Pohled od jihu na severní řez východní části sondy 17 (fotil M. Bulat)

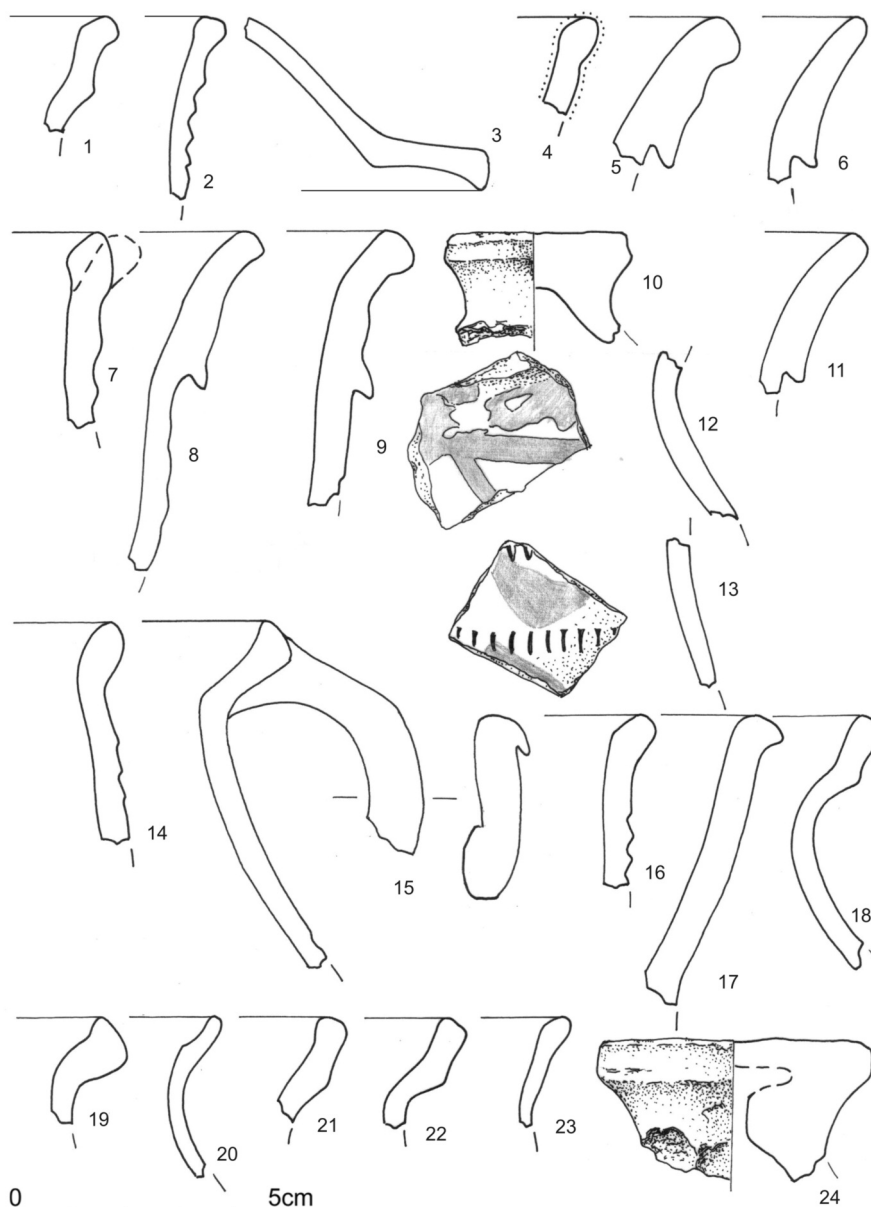
STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA KERAMICKÝCH NÁLEZŮ

Separované keramické zlomky byly poznamenány vysokým stupněm fragmentarizace, způsobeným komplikovanými postdepozičními procesy (hojně využívaný komunikační prostor s nezpevněným povrchem).

Rozlišeny byly dva horizonty: 2. polovina 14. až 1. polovina 15. století a konec 15. až 1. polovina 16. století. Ve starším horizontu (obr. 14:10–23; 15; 16) byly zaznamenány části kuchyňské a stolní keramiky a ojedinělé zlomky keramiky kamnářské (6 ks komor kachlů). Převážná část materiálu byla zhotovena z jemně až střednězrného keramického těsta, tvarovaná formou obtáčení do obvyklých tvarů (hrnec, džbán, miska, poklice, kahan) a posléze oxidačně pálená. U hrnců jsou zastoupeny

Obr. 14. Bělá pod Bezdězem. Výběr keramických nálezů. Sběr: 1–6. Horizont konce 15.–1. pol. 16. stol.: 7–9 – sonda 16/139. Horizont 2. poloviny 14.–1. poloviny 15. stol.: 10 – sonda 6/115; 11 – sonda 8/124; 12–15 – sonda 10/155; 16–23 – sonda 14/124 (kreslila I. Vajgllová)

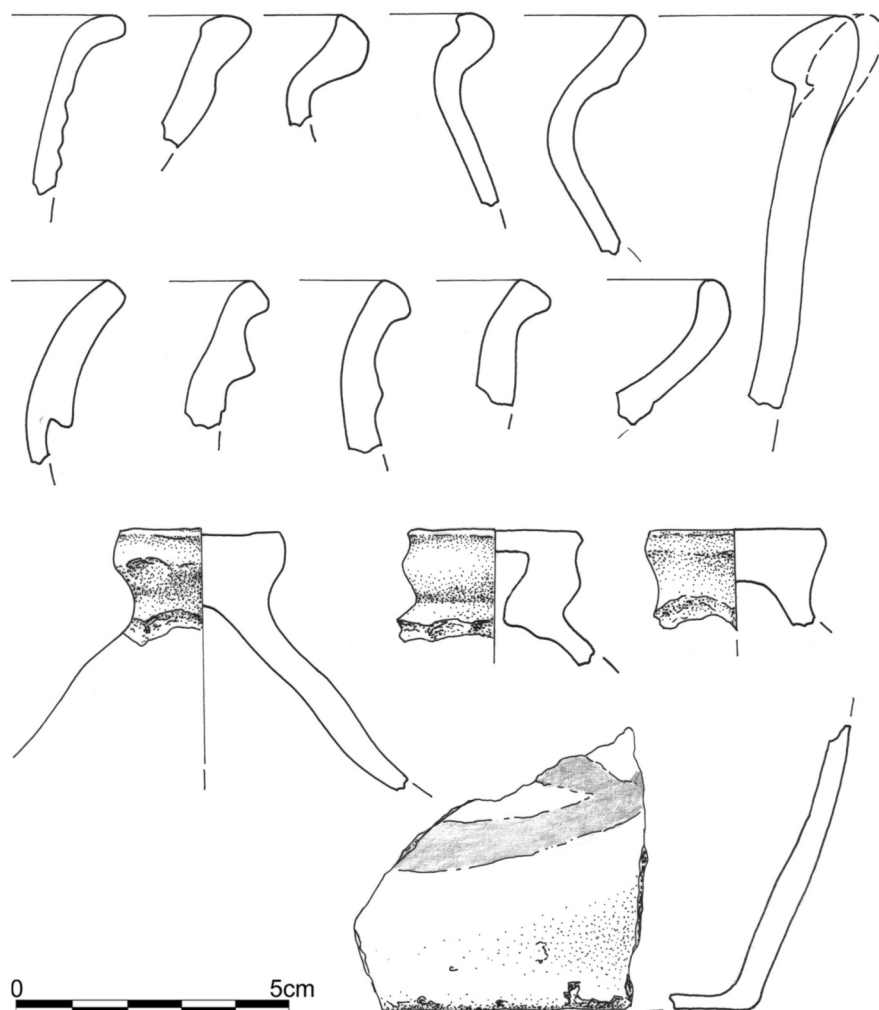

Obr. 15. Bělá pod Bezdězem.
Výběr keramických nálezů.
Horizont 2. poloviny 14.–1.
poloviny 15. stol.: 1 – sonda
14/146; 2, 3 – sonda 14/147;
4, 5 – sonda 15/138; 6–10 –
sonda 15/155; 11–13 – sonda
15/158; 14, 15 – sonda
16/153, 154; 16–24 sonda
16/154 (kreslíla I. Vajglová)

okraje typu vysokých okruží a okraje ovalené s vnitřním prožlabením i bez něj. Některé keramické tvary byly navíc zdobeny i červenou malbou, ojediněle radélkem. Pro mladší horizont (obr. 14:5,7-9) jsou charakteristické kuchyňské a stolní nádoby jemného vytáčeného oxidačně vypáleného střepu, v části opatřené vnitřní glazurou. Výčet tvarů doplňuje trojnožka a cedník. V souboru jednoznačně dominují zlomky výdutí.

ZÁVĚR

V prostoru vozovky při východní straně náměstí byla prostřednictvím 17 sond zdokumentována v zásadě jednotná stratigrafická situace. Svrchní partie historických terénů byly v minulosti odtěženy při úpravách komunikace. Dochováno tak bylo souvrství o mocnosti 30–50 cm, čítající 8 až 10 vrstev. Ve většině byly zachyceny vrstvy dokládající lidskou aktivitu ve 2. polovině 14. až 1. polovině 15. století, v jižní části plochy nad nimi byly ještě zaznamenány vrstvy z konce 15. až 1. poloviny 16. století. Dochování mladších vrstev pouze v části plochy je dáno původním sklonem terénu. Nesnížený povrch podloží, tvořeného světlým žlutošedým pískem, klesal na úseku cca 70 m ve směru sever-jih z nivelety 294,9 na 294,4 m n. m.

Obr. 16. Bělá pod Bezdězem.
Výběr keramických nálezů.
Horizont 2. poloviny 14.–1.
poloviny 15. stol.: sonda 16/155
(kreslila I. Vajgllová)

Pro období 14. a 15. století byly zdokumentovány doklady nadzemních kúlových objektů (kúlové a sloupové jámy), pozůstatky stavební činnosti (kusy pískovců, malty a mazanice ve vrstvách), jakožto i doklady požáru (souvrství s vrstvami obsahujícími mazanici, uhlíky). Požárový horizont lze pravděpodobně spojit s nájezdem míšeňských roku 1431. V 15. století v jižní části plochy (sonda 13) fungovala odpadní jáma s vyvápňenými stěnami.

Nynější rozloha náměstí koresponduje s podobou náměstí ve vrcholném středověku a jeho rozsah se alespoň v tomto prostoru nijak zásadně nezměnil (nebyly zachyceny domy jako takové, ale spíše komunikační prostor, na který byly rozhrnuty zbytky z požárů – mazanice s hřeby apod.).

Jediným zachyceným pozůstatkem kamenné architektury jsou základy budovy, vybavené sklepem tesaným do skály, zachycené v sondě 17 v parkově upravené části náměstí. Období existence této stavby není možné blíže určit. V terénu dochované indicie dokládají její odstranění před vztyčením mariánského sloupu v roce 1681 (torza zdí zabíhají pod základy sloupu). Prostor sklepa byl prázdný a čistý, což svědčí pro jeho využívání až do demolice domu, kdy došlo jen k zasypání vstupní šíje stavební sutí (obsahující cihly). V případě delšího pustnutí budovy by se spíše dalo předpokládat zanesení a především zavezení sklepa odpadem. Interpretace není jednoznačná. Jedinými kamennými budovami v centrální části náměstí, zmiňovanými v písemných pramenech, jsou masné krámy. Mohlo by se jednat o předchůdce těch, které ukazuje např. pohled na Bělou z roku 1797, a které byly zbourány po polovině 19. století.

PRAMENY A LITERATURA

- Kuča, K. 1996: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. A–G. Praha.
- Laval, F. 2001: Bělá pod Bezdězem čp. 360. Nálezová zpráva SPÚSČ, 30. 8. 2001. Rkp. Archiv ArÚ AVČR, Praha, č. j. 7682/01.
- Poche, E. a kol. 1977: Umělecké památky Čech. 1. A–J. Praha.
- Prostředník, J. 1994: Bělá pod Bezdězem (okr. Mladá Boleslav), sezóna 1993–1994. Závěrečná zpráva o archeologickém výzkumu formou dohledu při budování nového kanalizačního řadu. Rkp. Archiv ArÚ AVČR, Praha, č. j. 7792/94.
- Sedláček, A. 1998: Místopisný slovník historický království Českého. Praha.
- Slouka, J. 2010: Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy. Praha.
- Šimáček, F. 1937: Paměti města Bělé pod Bezdězem. Bělá pod Bezdězem.
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- Mapa stabilního katastru (<http://archivnimapy.cuzk.cz/>).
- Státní oblastní archiv v Praze, Rodinný archiv Valdštejnů, inv. č. 4760.

A RESCUE EXCAVATION AT BĚLÁ POD BEZDĚZEM AND THE EARLIEST MATERIAL EVIDENCE FOR MEDIEVAL SETTLEMENT IN THE TOWN

The rescue excavation in the eastern part of Masaryk Square at Bělá pod Bezdězem took place in the spring of 2011. Finds from the 14th and 15th centuries were recorded there – they were buried under a burnt layer, probably dating from the year 1436, when the town was burnt down during a raid conducted by the inhabitants of Meisen. Several archaeological situations from the end of the 15th–first half of the 16th centuries were also identified in certain places. The rest of the ground was probably destroyed during later landscaping of the square.

Fig. 1. Bělá pod Bezdězem, Masaryk Square, indication of the area of archaeological excavation, distribution of test pits

Fig. 2. View of Bělá (1797)

Fig. 3. Section of a Stabile Cadastre map (1842) with an indication of the area of archaeological excavation

Fig. 4. Distribution of test pits in the road, test pits described in the text are marked

Fig. 5. Test pit 17 in a part of the square which currently serves as a park

Fig. 6. Southern section of test pit 6

Fig. 7. Northern and southern section of test pit 8

Fig. 8. Northern and southern section of test pit 10

Fig. 9. Top view of feature 510 and delineation of test pit 13

Fig. 10. Eastern section of test pit 14

Fig. 11. Eastern section of test pit 15

Fig. 12. Eastern section of test pit 16

Fig. 13. Southern view of the northern section in the eastern part of test pit 17

Fig. 14–16. Selection of ceramic finds

LUCIE ČIHÁČKOVÁ

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3, 100 00 PRAHA 10
lucie.cihackova@uappsc.cz

VERONIKA STAŇKOVÁ

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV - ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVNÍŠTĚ V HL. MĚSTĚ PRAZE, NA PERŠTÝNĚ 12/356
110 00 PRAHA 1
stankova@praha.npu.cz